

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 41. - Ст. 546. - (Зі змін. та допов.).
4. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 48. - Ст. 650. - (Зі змін. та допов.).
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 32. - Ст. 314. - (Зі змін. та допов.).
6. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 47. - Ст. 256. - (Зі змін. та допов.).
7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р., № 1085/2010 // Офіційний вісник Президента України. - 2010. - № 32. - Ст. 1026. - (Спеціальний випуск).
8. Про Державну екологічну інспекцію : Положення від 13 квітня 2011р. Затверджено Указом Президента України від 13.04.2011р., № 454/2011 // Офіційний вісник України. - 2011. - № 29. - Ст. 272.
9. Баранов О.А. Пріоритетні напрямки розвитку інформаційного права в Україні / О.А. Баранов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2011. - Вип. 52. - С. 225-231.
10. Яковенко О.О. Зміст та завдання контролю в сфері прав споживачів у системі функцій органів державного управління / О.О. Яковенко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2011. - Вип. 53. - С. 280-285.
11. Юрескул В.А. Щодо законодавчо закріпленої процедури отримання екологічної інформації / В.А. Юрескул // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2011. - Вип. 53. - С. 462-467.
12. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. - К.: Тандем, 2000. - 320 с.

УДК 364.13

Г.В. Ямпольський

**ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

В статті розглянуто сучасний стан інституту досудового регулювання господарських спорів в Україні. Автор звертає увагу на необхідність законодавчого закріплення обов'язкового порядку досудового врегулювання у певних категоріях господарських спорів.

Ключові слова: *досудове врегулювання, господарський спір, господарське судочинство, претензія, претензійний порядок.*

В статье рассматривается сегодняшнее состояние института досудебного урегулирования хозяйственных споров в Украине. Автор обращает

внимание на необходимость законодательного закрепления порядка обязательного досудебного урегулирования в некоторых категориях хозяйственных споров.

Ключевые слова: *досудебное урегулирование, хозяйственный спор, хозяйственное судопроизводство, претензия, претензионный порядок.*

This article considers the current state of the institute of pre-trial proceedings in economic disputes in Ukraine. The author pays attention to the necessity of legislative consolidation of the order of compulsory pre-trial settlement in some categories of economic disputes.

Key words: *pre-trial proceedings, court practice, commercial litigation, filing a claim.*

Останнього часу у випадках виникнення розбіжностей та конфліктів сторони господарських відносин все рідше роблять спробу розв'язати його до суду в офіційному порядку. Матеріальними передумовами звернень до господарських судів стають лише непорозуміння в усних розмовах та уявлення однієї сторони про порушення її права іншою стороною спору. Спірні питання у відносинах сторін конфлікту, які могли бути сформульовані на стадії досудового врегулювання, формуються вже в процесі судового розгляду справи. З огляду на те, що письмова претензія або звернення до контрагенту не матиме юридичних наслідків та суттєво не вплине на подальше розв'язання спору в господарському суді, учасники господарських відносин зазвичай звертаються до суду в обхід досудових процедур.

На ситуацію, що склалась сьогодні навколо досудового врегулювання господарських спорів суттєво вплинуло Рішення Конституційного суду України у справі № 1-2/2002 від 09.07.2002 р. У згаданому Рішенні Єдиний орган конституційної юрисдикції висловив свою позицію, згідно якої приписи статті 124 Конституції України розповсюджують юрисдикцію судів на всі правовідносини, що виникають в державі, а незастосування сторонами спору претензійного порядку не може обмежити їх право на звернення до суду. Але така позиція є досить суперечливою, як серед вітчизняних, так і серед іноземних правників. Так, на думку судді Конституційного суду РФ Г. О. Жилин, встановлена законом можливість укладення учасниками спірного матеріального правовідношення угоди про дотримання у випадку виникнення спору обов'язкового для них попереднього порядку його вирішення, введення федеральним законом такого порядку по деяким категоріям справ не суперечить конституційному праву на за-

хист, оскільки після його дотримання перепони для звернення до суду будуть усунені (пер. з рос. – авт.) [1]. З такою думкою важко не погодитись, оскільки і в Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України) законодавець ставить чимало обов'язкових передумов для звернення до господарського суду, як-от: сплата судового збору (ст. 45 ГПК України) або надсилання копії позовної заяви та доданих до неї документів іншій стороні спору (ст. 56 ГПК України) – ці умови носять обов'язковий характер та, безперечно, не обмежують особу в реалізації її процесуального права.

Метою статті є показати важливість спроби досудового врегулювання спору, як передумови звернення з позовом до господарського суду, обґрунтувати необхідність законодавчого закріплення обов'язкового досудового врегулювання у окремих категоріях господарських відносин.

Звернення з позовом до господарського суду як важлива процесуальна дія, звичайно ж, повинна мати свої передумови. Доцільно визначити яке місце займає досудове врегулювання серед інших передумов звернення до господарського суду. Можливим є виділення матеріальних та процесуальних передумов звернення до суду з позовом. До матеріальних передумов слід віднести *обґрунтоване уявлення особи про порушення її права* іншою особою. Деякі вчені використовують називають таке уявлення "юридичним інтересом" позивача щодо результатів розгляду спору [2]. За радянських часів виокремлення матеріальної передумови подання позову часто піддавалось критиці. Так, за позицією розробники теорії передумов звернення до суду – М. А. Гурвіча, матеріальне право заявника не може бути передумовою подання позову, оскільки на цій стадії ще не встановлено, чи є таке право взагалі [3]. Це ствердження легко спростувати, якщо звернутися до практичного аспекту такої передумови. Відповідно змісту ст. 1 ГПК України саме порушення або невизнання матеріального права особи надає їй процесуальне право на звернення за захистом до господарського суду. Положення п. 5 ч. 2 ст. 54 ГПК України зобов'язують заявника обґрунтувати позовні вимоги у позовній заяві, тобто при пред'явленні позову позивач повинен мати достатньо обґрунтовану позицію щодо порушення його права іншою особою. Відповідальністю за порушення такої вимоги є повернення позовної заяви (п. 3 ст. 63 ГПК України). Важливим є висновок про те, що при заявленні позову до господарського суду особа не тільки має стверджувати про порушення її права, а й мати достатнє логічне обґрун-

тування такого порушення.

Звичайно ж, матеріальні та процесуальні передумови дуже важливі у будь-якому господарському процесі та саме вони мають найбільший вплив на результат розгляду спору. Останнього часу часто згадуються новела цивільного судочинства ФРН – машинного провадження в окремих категоріях спорів. В окремих категоріях спорів, за наявності достатнього обсягу передумов, спір може бути розглянутий в автоматичному режимі за допомогою ЕОМ. Таке провадження застосовується зокрема у випадках безспірного стягнення заборгованості [4].

За звичай досудове врегулювання господарського спору розглядають зі суто процесуальної точки зору, та упускають важливе матеріально-правове його значення, як передумови подання позову. З цього боку досудове звернення до боржника може містити вимогу, яка суттєво доповнить та сформулює зобов'язання останнього, яке в подальшому може бути предметом спору в судовій інстанції. Так, наприклад, суд може відмовити в задоволенні позову про розірвання договору оренди на підставі ст. 782 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України), якщо орендодавець не направив орендарю відмову від спірного договору. Згадана стаття ЦК України надає орендодавцю право на відмову від договору оренди при невнесенні орендарем плати за користування об'єктом оренди протягом трьох місяців під'ряд. Разом з цим, за позицією Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) лише реалізоване право на відмову може стати передумовою вимоги про розірвання договору оренди [5]. В інших випадках спроба досудового врегулювання може створити сам спір, який в подальшому буде розглядатись у судовому процесі. Так в Інформаційному листі від 11.04.2005 № 01-8/344 ВГСУ зазначається, що тлумачення змісту правочину господарським судом можливе лише за наявності спору, тобто коли сторони мають різне уявлення щодо свого волевиявлення або волевиявлення іншої сторони (сторін) правочину [6]. Такий спір може скластись зокрема при намаганні досудового врегулювання розбіжностей. З наведеного можна зробити висновок про те, що позивання до господарського суду повинне мати свої матеріально-правові передумови, які можуть з'явитись або оформитись при досудовому врегулюванні спору.

В той же час, процесуальних передумов звернення з позовом до господарського суду набагато більше. Серед таких передумов є: процесуальна правоздатність позивача та відповідача, підвідомчість справи суду, відсутність в провадженні іншого суду, у тому числі тре-

тейського, на розгляді спору між тими ж сторонами про той же предмет і з тих же підстав. Названі процесуальні передумови є обов'язковими для звернення з позовом до господарського суду, а їх відсутність має наслідком – відмову від прийняття, повернення позовної заяви або залишення її без розгляду. Важко не погодитись, що до процесуальних передумов звернення з позовом до господарського суду слід віднести і спроби досудового врегулювання спору, зокрема – претензійний порядок. Але, на відміну від згаданих вище обов'язкових процесуальних передумов звернення, досудовий порядок розгляду спору має у вітчизняній правовій системі факультативний характер. Надаючи свої роз'яснення господарським судам України, ВГСУ зазначає, що: "місцеві господарські суди приймають у порядку, передбаченому ГПК, до свого провадження як позови з вимогами, що ґрунтуються на визнаних претензіях позивача, так і позови, щодо вимог яких не подано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору" [7]. Тобто наявність чи відсутність спроб сторін владнати спір до судового розгляду у будь-якому разі не вплине на вирішення питання прийняття позовної заяви або вирішення справи господарським судом. Варто згадати, що досудовому врегулюванню господарських спорів присвячений Розділ II Господарського процесуального кодексу України. Зокрема, зазначений розділ ГПК України регламентує претензійний порядок розв'язання спорів, а також досудовий порядок врегулювання розбіжностей, які виникають при укладенні, зміні та розірванні господарсько-правових договорів (ст.ст. 5-11 ГПК України). Але з огляду на факультативність досудового трелювання спору, чи можлива відповідальність за недотримання сторонами спору закріпленого у ГПК України порядку? Тому варто говорити, що приписи цих норм мають суто рекомендаційний характер для учасників господарських відносин.

Законодавча практика врегулювання досудового вирішення арбітражних спорів в іноземних країнах йде іншим шляхом. Як згадувалось раніше, російські вчені-правники не визнають встановлення обов'язкового досудового порядку обмеженням чи порушенням прав людини на судовий захист. Така ж позиція простежується і у цивільному законодавстві РФ. Наприклад, відповідно ч. 2 ст. 452 Цивільного Кодексу РФ вимога про зміну або розірвання договору може бути заявлена стороною до суду тільки після отримання відмови іншої сторони на пропозицію змінити або розірвати договір або неотримання відповіді у строк, вказаний у пропозиції або встановлений за-

коном чи договором, а про його відсутності – у тридцяти денний строк (пер. з рос. – авт.) [8]. У деяких країнах функціонують спеціальні примирні органи, а процесуальне законодавство вимагає обов'язкове звернення до такого органу перед пред'явленням позову до суду. Так, відповідно § 15а Ввідного закону до Цивільного процесуального укладення Німеччини від 30 січня 1877 року (зі змінами та доповненнями внесеними до 30 листопада 2005 р.) законодавством землі може бути передбачено, що пред'явлення позову допускається лише після спроби вирішити спір за взаємною згодою примірного органу, який заснований або визнаний управлінням юстиції землі (пер. з рос. – авт.) [9].

Подібну практику можна зустріти і в регулюванні приватноправових відносин на міжнародному рівні. Так, у ч. 1 ст. 30 Женевської Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19 травня 1956 р. зазначено: "якщо одержувач приймає вантаж без належної перевірки його стану разом з перевізником або не робить заяви перевізнику, яка вказує на загальний характер втрат або пошкоджень, ... у випадку, коли втрата або пошкодження не є очевидними, то факт отримання ним вантажу є первинним доказом того, що він отримав вантаж у такому стані, який описано у вантажній накладній." [10]. Частина 3 цієї ж статті згаданої Конвенції встановлює, що прострочення в доставці вантажу може призвести до сплати компенсації *лише в тому випадку, якщо заява перевізнику була зроблена у письмовій формі* протягом двадцяти одного дня від дня передачі вантажу у розпорядження одержувача. В даному випадку нормотворець прямо зобов'язує замовника (одержувача) за договором автомобільного перевезення заявити свої претензії перевізникові у досудовому порядку в означені строки, інакше – такі претензії не будуть задоволені в подальшому. Тобто норми згаданої Конвенції не тільки зобов'язують особу у деяких випадках застосовувати заходи досудового врегулювання, а й встановлюють відповідальність за нежиття таких заходів.

Як вбачається з наведених прикладів, імперативне застосування досудового врегулювання господарських спорів є розповсюдженою мировою законодавчою практикою. Звичайно ж загальнообов'язковий досудовий порядок вирішення господарських спорів значно обважнить господарську діяльність в частині розв'язання конфліктів. Але для деяких категорій спорів досудовий порядок сприятиме оперативному та економічному вирішенню протиріч. Наприклад, Німеччина встановлює обов'язків порядок у спорах з вимогами невеликих розмі-

рів – до 750 євро [9], а процесуальне законодавство Російської Федерації відносить до таких категорій спори, які випливають з надання послуг зв'язку, перевезення, транспортної експедиції, розірвання або зміну умов договорів [8]. Сучасні дослідники цього питання також пропонують ввести обов'язків досудовий порядок для спорів про захист ділової репутації та спорів, які випливають зі здійснення ліцензійної діяльності [11]. В останньому випадку це може виправдовуватись тим, що ліцензіат більш схильних до дисциплінованого виконання своїх обов'язків, тому що інакше разом з господарсько-правовою він несе публічно-правову відповідальність за недотримання ліцензійних умов, а тому досудове врегулювання може мати з ним дієвий характер.

В той же час українська правова система виділяється своїм категоричним відхиленням зобов'язання суб'єктів господарської діяльності застосовувати подібні заходи. Передбачений чинним ГПК України порядок досудового врегулювання спорів не має реальної правової сили та у даний час носить характер правового рудименту. Попри це, останнього часу можна спостерігати чітку тенденцію до збільшення розмірів судового збору – державного мита за подання позову, а переважність господарських судів зростає кожного року. Крім цього, вітчизняне законодавство в частині досудового вирішення комерційних спорів створює штучні, нічим не виправдані колізії з міжнародними приватноправовими нормами, а також законодавством інших держав. За таких умов варто підняти питання про перегляд рішення Конституційного суду України у справі № 1-2/2002 та висловленої в ньому позиції щодо неприпустимості обмеження права на звернення до суду встановленням обов'язкового досудового порядку у всіх без виключення категоріях господарських спорів. Одночасно з цим, включити до господарського законодавства обов'язків порядок спроби досудового вирішення деяких категорій господарських спорів, зокрема: спорів, які випливають із відносин за договорами перевезення, спорів, пов'язаних зі здійсненням ліцензійної діяльності та деяких інших категорій.

Використана література:

1. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодекс Российской Федерации / Под ред. Г.А. Жилина (автор комментария - Г.А. Жилин). - М., 2003. - С. 13.
2. Див.: Банников Д. А., диссерт. на соискание уч. степени к.ю.н. на тему "Досудебный порядок урегулирования споров в системе предпосы-

лок и условий реализации (осуществления) права на предъявление иска в суд". - С. 8.

3. Гурвич М. А. Право на иск / ред. Клейман А. Ф. - М: Изд-во Академии наук СССР, 1949. - 215 с. - С. 42.

4. Фонова О.С. Наказове провадження: аналіз історичного розвитку / О. С. Фонова // Юридична наука, практика і освіта. - 2010р. - № 1. - С. 216-227.

5. Див. напр.: Постанова ВГСУ від 17.06.2008 у справі № 17/214-3974.

6. Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2004 році: Інформаційний лист ВГСУ від 01.04.2005 р. № 01-8/344.

7. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2011 № 18.

8. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) [электронный ресурс] от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 06.12.2011) - режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/gkrf1/>

9. Гражданское процессуальное уложение Германии = Zivilprozessordnung Deutschlands: Ввод. Закон к Гражд. Процессуальному уложению: пер. с нем. / под ред. - Т. Ф. Яковлевой [В.Бергман, введ., сост.]. - М. : Волтерс Клувер, 2006. - 472 с. - С. 385.

10. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (Женева, 19 травня 1956 р.) зі змінами, внесеними Протоколом від 05.07.78 [електронний ресурс] - режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_234

11. Див.: Мечникова М. Е. диссерт. на соискание уч. степени к.ю.н. на тему "Досудебное урегулирование споров в сфере экономической деятельности (проблемы теории и судебной практики)", Саратов, 2006г. - С. 193.